

A kiadó mandátuma (Mezei Márta: *A kiadó mandátuma*)

Mezei Márta könyve hasznos könyv. Hasznos praktikussága miatt, amely eddigi tudásunk összegzését könnyíti meg, de hasznos a kérdezési érdekeltségéből fakadó, implicit tanulságai miatt is. Mezei Márta könyve, a bevezetőben deklaráltak alapján, a kiadói mandátum egyedi értelmezésével és érvényesítésével összefüggő, Révaitól Kazinczyig tartó „problémák és megoldások” történetének elbeszélésre vállalkozik, a hangsúlyt leginkább a rendszerezésre és leírásra helyezve (vö. 8.). A kiadói diskurzus vizsgálata (amely ugyan megmarad a kronologikusság és tematizálás belátható, de problematikus keretein belül), mindeközben mégis létrehoz egy olyan történeti elbeszélést, amely éppen tárgyának és kérdésirányának látszólagos partikularitása miatt lehet akár módszertani szempontból is tanulságos az irodalomtörténész olvasó számára.

A könyv *kiadón* „a szövegek kibocsátásán dolgozó írók”-at érti (7.), akik „az írói művek megjelentetésének munkálatai” során „sokoldalú mandátumot vállalnak.” A *mandátumon* Mezei Márta tulajdonképpen mandátumvállalást ért, meghozza egy „kettős, szociológiai és filológiai kihívások” megoldására való vállalkozást és felhatalmazást. A „szociológiai meghatározottságú cél”-on a kiadóknak azt az elkötelezettségét értve, amellyel „a kor nyelvi, ízlésbeli, irodalmi, erkölcsi képezésének alakítását akarják segíteni” – ez alá rendelve (az emendációk, a szerkesztés, a kiadói peritextusok tekintetében) az általuk kiadott írók műveit, amelyeket már eleve a „kulturá alakítás” és a „kulturális nevelés” szempontjából választanak ki. A „filológiai kihívás” a kiadók számára a „helyes” szöveg és az „alkotói szándéknak” az elvárásokkal való szembesüléséből fakad, és amely problémák megoldására a kiadóknak valójában még nincsenek korszerű mintái (az ókori klasszikusok kiadásának hagyományát leszámítva), ezért kiadási gyakorlatukban megoldatlanul szembesül egymással a szociológiai cél és a filológiai kérdés. Mezei Márta könyve a kiadói mandátum „sokoldalúságát, dilemmáit, változó és változatos érvényesítését” tekinti át a XVIII. század végétől a XIX. század elejéig, elsősorban tehát a kiadói elvekre és gyakorlatra koncentrálna. A könyv önmagával szembeni elvárása leginkább egy összegző, filológiai számbavételre irányul, a vizsgált kiadások szerkesztési jellegzetességeit, az ezekhez fűződő jegyzetek karakterét, általában a kiadói tevékenység feltérképezését és alapvonásainak megvilágítását tekinti tehát céljának. A könyv felépítése is ennek rendelődik alá. A Révaitól Kazinczyig határolt kiadói diskurzust a könyv két fő fejezetre bontja: az első egységben Révai, Dugonics, Batsányi kiadói működéséről olvashatunk, míg a másodikban Kazinczy kiadói tevékenysége áll a középpontban. A könyv időrendben haladva veszi sorra az egyes kiadókat és kiadásaikat, de ez a tárgyalás

tulajdonképpen alárendelődik az alfejezeteknek, amelyek (1) „Az ügy, célok, tervek”, illetve „a megvalósulás módozatai”, (2) a javítás, (3) a kötetrend és (4) az „apparátus” (ajánlás, előszó, jegyzetek, tanulmány) szempontjai szerint tematizálják az elbeszélést. Vagyis a bevezetésben olvasható szociológiai és filológiai szempontok mellett a könyv két másik lényeges kérdést is érint: az egyes kötetek „rendjét”, amely a (Mezei Márta-féle értelemben vett) kiadók szerkesztői narratíváiként is értelmezhető, illetve az egyes kötetekhez kapcsolódó peritextusokét. A deklarált célok közt ugyan nem szerepel ezek vizsgálata, és az, hogy az egyes fejezetek végére kerültek, azt is jelzi, hogy a kiadói elvek rekonstrukciójának elsődleges forrásai nem ezek; mégis örövendetes, hogy a „kötetrend” és a peritextusok – tehát azok a területek, amelyekről igencsak keveset tudunk – mégis felbukkannak ebben az elbeszélésben.

A kiadói diskurzus vizsgálata nemcsak önmagában lehet érdekes, de – mondjuk Kazinczy kiadói tevékenységének összefoglaló vizsgálata – képes lehet arra is, hogy meglepő hatékonysággal váljanak értelmezhetőkké a kor poétikai, prozódiai, ortográfiai problémái, vagy az irodalmi hagyományhoz való viszony megteremtésének és e hagyomány kanonizálásának – a kritikai tevékenységet megelőző – hatalmi praktikái. Az újdonság persze nem ebben a felismerésben rejlik (és nem is a leíró módszer mindenre kiterjedő alaposágában), sokkal inkább az elbeszélő perspektíva látszólagos csökkentésének koncepciójában. Szeretném hangsúlyozni: annak, hogy Mezei Márta lemond egy nagy elbeszélés lehetőségéről, vagyis egy újabb Kazinczy-monográfia helyett inkább olyan könyvet vagy – immár határozottan figyelembe véve az ezt megelőző munkáját is, lásd: *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben* (Bp., Argumentum, 1994) – olyan *könyveket* ír, amelyek valamilyen tematikus megfontolás alapján, mindig más és más irányból közelítenek például Kazinczyhoz, vagy rajta keresztül a korszak irodalmához, el kell hogy gondolkodtasson bennünket. Nemcsak arról, hogyan is ír ma Mezei Márta irodalomtörténetet (összevetve ezt korábbi, összefoglaló korszakmonográfiájával, lásd: *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974), hanem egyáltalán arról is, hogyan, milyen módon lehetséges ma ilyesmire vállalkoznunk. Mezei Márta kilencvenes években írt könyvei az impozáns és megbízható filológiai tudás állandósága és egy mindig jól körülhatárolt szövegkorpusz tekintetében nem különböznek ezt megelőző munkájától, de látszólag alapvető elveikben sem. Azonban amíg korszakmonográfiájában a kisebb, tematikus elbeszélések ennek nagy elbeszélésén belül jelennek meg, addig utóbbi könyveiben, így *A kiadó mandátumában* is, ez a sorrend megfordul: a kiválasztott szövegkontingens egységesebbnek látszik, mivel immár a tematikus szempont gyúri maga alá a kronologikus elvet és nem fordítva. Változás történik az olvasás tematikus szempontjaiban is: míg korábban a „mesterkedő költészet”, a „művelt, felvilágosult költészet” stb. zárt és sematikus kereteiben jelentek meg a történeti szövegek, most az elbeszélés nem maga teremt előzetes kereteket, hanem inkább rákérdez néhány nyilvánvalónak mutatkozó dologra, majd igyekszik a választ szisztematikusan feltárni. A Kazinczy-levelezés olvasása és vizsgálata, a forrásanyag tematizálása és a műfajra irányuló kérdés mellett (próbáljuk meg elgondolni e nélkül a levelezés nélkül az 1800-as évek első évtizedeit), a korabeli nyilvánosság szerkezetére és működési módjaira tekint rá, míg a szövegkiadói diskurzusban szerepet vállaló Kazinczy vizsgálata, egy más szempontból, szintén a szerveződő irodalom legfontosabb mozzanatait (például a kanonizációs törekvések poétikai elveit és gyakorlatát) hozza kér-

désbe. Mezei Márta utóbbi két könyve tehát olyan tendenciáról árulkodik, amely tulajdonképpen a történeti elbeszélésnek a diszkurzivitást és a diakronitást egyesítő, visszafogott, minimalizált, de nagyon határozott modelljét nyújtja, anélkül a deklarált igény nélkül, hogy ezzel az irodalomtörténet-írás számára különösebb távlatokat kívánna nyitni. Ilyen értelemben a bevezető felhívása, amely a megkezdett munka folytatására ösztönöz (például a kiadói diskurzus pre- és poszt-kazinczyánus vizsgálatára), nemcsak filológiai értelemben működik, hanem közvetve, a röviden vázolt elbeszélői eljárás módszertani hatékonyságának növelhetősége tekintetében is. A kiadói diskurzus szociológiai aspektusa (amely a könyv egyik fő vizsgálati szempontja) talán egy határozott diskurzusanálízis felől válhat még inkább tarthatóvá és bővíthetővé, arról nem is beszélve, hogy a könyv elbeszélésére jellemző diakronitás éppen a szinkrón jelenségek tapasztalata miatt válik helyenként problematikusná; ezt egy ilyen analízis (ahol is a kettő metszetében válna rekonstruálhatóvá a kérdés) kiküszöbölhetné. Vagy: ez a könyv éppen azt mutatja, hogy az írók mint kiadók olvassák és írják más írók szövegeit, vagyis ennek az eljárásának a vizsgálata lehetne az a terület, ahol az írás és olvasás, az írhatóság és olvashatóság mint történeti működés megragadható volna. (Hangsúlyozom, mindez természetesen nem számonkérés). A kiadói diskurzus elbeszélése megfelel a bevezetésben vállaltaknak: a filológiailag pontos és igényes számbavétel világos és áttekinthető szerkezettel párosul. A könyv a maga által létrehozott kereteket maximálisan kitölti. A deklarált szándékok és az elvégzett munka ismeretében elmondhatjuk, hogy Mezei Márta alapos feltáró és összegző munkát végzett. Ugyanakkor éppen a könyv problematikus helyei hívhatják életre a fenti megfontolásokat is. Például indokoltnak látszik, hogy a kötet második felét kitevő Kazinczy-fejezet nagy súlyú legyen; ezzel azonban az elbeszélés olyan polarizációt teremt, amelyben – a diakronikus szemléletből fakadóan – Kazinczy kiadói szerepvállalásának paradigmaticussága kerül a középpontba. Mindeközben azonban elfedődhet Révai, Dugonics vagy Batsányi kiadásainak korabeli recepció státusa, amelyre a Kazinczyhoz igazodó elbeszélés nem reflektál eléggé. Arról nem is beszélve, hogy az egyik legfontosabbnak tekinthető Kazinczy-kiadás, a Dayka Gáboré, akkor jelenik meg, amikor már egészen másféle (genetikus) kiadói koncepciók is felütik a fejüket (gondoljunk például itt Helmecci elképzelésére Berzsényi verseinek második kiadását illetően). A polarizáció mellett a könyv koncepciójában a szociológiai és filológiai binaritás kap meghatározó hangsúlyt, de amíg az utóbbi leírható, számba vehető, addig a *szociológiai* megnevezés félreértésekre adhat okot. Az előbb említett (foucault-i) diskurzusanálízis szempontrendszer integrálhatná magába a könyv szociológiai fogalmiságát – leginkább a kánonképzés hatalmi praktikáiként tekintve a kiadói diskurzusra (lásd: Mezei Márta elbeszélésének egyik kulcsszava az *alakítás*, vö. „kultúraalakítás”; „nyelvi, ízlésbeli, irodalmi, erkölcsi kép alakítása”). Annyiban nem volt könnyű helyzetben a szerző, hogy az éppen kialakulófélben lévő kiadói-szerkesztői-szerzői gyakorlat geneziséét kívánta feltárni, és ehhez kellett kitalálnia fogalmait is – kiadón, mint már láthattuk, „a szövegek kibocsátásán dolgozó írók”-at értve. Mindeközben viszont kevésbé válik differenciálttá így a poligráfiai eljárás egésze, például az, hogy látunk-e különbséget a szerkesztői (= kiadó), szerzői, könyvnyomtatói/tulajdonosi funkciók, illetve ezeknek egymáshoz való viszonya között. A Berzsényi-kiadás körüli kérdések ilyen módon is szóba kerülhetnének – az a szituáció például, amelyben Kazinczy kiadói elvárásai végül is bele-

kényszerítik Berzsenyit abba, hogy elgondolkozzék egy szerkesztői narratíva lehetőségén, egyszerre kínálva fel egymástól eltérő értelemképzési stratégiákat verseskötetének olvasói számára. Itt arra is felhívnam a figyelmet, hogy a Kazinczynek tulajdonított kötetrend legendájának (az 1813-as Berzsenyi-kötetről van szó) az elbeszélésben való ismételt megerősítése filológiaiilag sem igazolható, mivel nem ismerjük Kazinczy részletes javaslatát – ha egyáltalán volt ilyen. Vagyis nem jelenthető ki, hogy Berzsenyi elfogadta volna Kazinczynek ezt a nem létező kötetrendjét. Kazinczy ismert javaslata (*dem Tone nach* – amely szerintem alapvetően a szerkesztői funkció lehetőségét jelenti Berzsenyi számára) tulajdonképpen „tónuselméleti” koncepció, amelynek applikációja, vagy pontosabban a kötetből való visszaigazolása (amit Mezei Márta tesz) nem lehet filológiai érv, csupán egyfajta jelentéstulajdonítás. Maga a szigorú alkalmazás szükségképpen a koncepció legkritikusabb helyein sántít – ott, ahol csak sejtésünk lehet arról, mit is érthetett Kazinczy „Alltagspoesie”-n és didaktikusan; valóban *A' Tánczokat*, illetve az *Életphilosophiát*, és a *Levéltöredéket*?! Vagyis egyetlen komoly érvünk sincs, amely a Berzsenyi-féle kompozíció ellen szólna. Ami igazán nehezményezhető, az leginkább az, hogy a *Kötetrend* című alfejezet nem kívánja újraolvasni ezt a gyűjteményt, nem kívánja szembesíteni filológiai ismereteit olvasásának tapasztalatával. E kettő minden bizonnyal elegendő lehetne arra, hogy belássunk bizonyos hagyományozódó félreértéseket (például Helmecki pozitív szerepét), és végre azt a Berzsenyi-kiadást kanonizáljuk (az 1816-osat), amely, minden látszat ellenére, képes volt ellenállni egy kiadó mandátumának. (Csokonai Könyvtár, Debrecen, 1998)

ONDER CSABA

Kelevéz Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája*

1924. április 1-jén a *Nyugat* „Könyvről könyvre” rovatában Babits terjedelmes írásban kommentálta az előző év végén közreadott gyűjteményt, a Dézsi Lajos szerkesztésében megjelent Balassi-kiadást. Ebben a kritikában, Balassi ürügyén, kétféle kiadási formát különített el. A költő által közölt-jóváhagyott változatot, az „eredményt”, a „tisztá, lepárolt arany nedv”-et, azt, ami a „magyar közönség”-nek majd a végleges Balassit (meg Csokonait, meg a többieket) jelentheti. A másik változat, írta, az időrendbe szedett versekkel és töredékekkel, az „apparátust” adhatja csak, „a salakos szesz”-t, „tölcsérral és szűrőpapírral”. E második variációval kapcsolatban főleg a kétségeit fogalmazta meg. A saját versei esetében pedig a leghatározottabb kívánása volt, hogy életművének időarányos részéből az általa gondozott 1937-es gyűjteményben közreadott versek jelenjenek csak meg.

A most készülő Babits kritikai kiadás verseskötetei – természetesen – minden költeményt hoznak majd: a zsengeket, a töredékeket, a változatokat, a kötetbe fel nem vett alkotásokat is. Mégpedig kronologikus sorrendben valamennyit. A könyvek tehát az „apparátust” jelenítik majd meg.

Ahhoz azonban, hogy a hiteles és érvényes kritikai kiadás megjelenhessék, legelőbb értelmezni és pontosítani kell a legelső időkből származó, a Babits által letisz-